

Analitikos–hermeneutikos kontroversija

RETROSPEKCIJOS BRUOŽAI

Pagrindinės šio straipsnio tezės trys. *Pirma*, analitikos–hermeneutikos kontroversija yra senojo empirikų–racionalistų ginčo tęsia, o šiuolaikiniai mėginimai sutaikyti šiuos du pamatinius mąstymo būdus reinterpretuojant juos „postmodernaus“ filosofinio diskurso terminais taip pat turi savo pirmtaką – transcendentalųjį Kanto projektą. Todėl, bent jau formaliai, „postmodernistinis“ diskursas pirmiausia yra moderniosios Vakarų filosofijos pratęstis ir atokarta. Vadinasi, analitikos bei hermeneutikos raida yra moderniojo filosofinio diskurso vystymosi epicentras, o analitikos–hermeneutikos kontroversijos rezultatas, t.y. poleminės įtampos susilpnėjimas bei naujos „postmodernios“ sintezės paieškos, yra svarbi XX amžiaus filosofinio diskurso apskritai skirtis. *Antra*, supratimo problema (SP) – klausimas, koks yra adekvataus „žmogiškojo“ pasaulio pažinimo būdas – pagrindinis hermeneutinės filosofijos klausimas. Savo ruožtu analitinės filosofijos istorijos retrospekcijos pagrindas bipoliariškojo Vakarų filosofinio diskurso raidos kontekste yra demarkacijos problema (DP), t.y. klausimas, kokios yra adekvataus ir „gamtiškojo“, ir „žmogiškojo“ pasaulio pažinimo ribos. Tuo būdu DP yra pamatinis analitinės filosofijos rūpestis, pagal savo reikšmę ir mastą atstojantis hermeneutinę supratimo problemą. *Trečia*, adekvati analitikos–hermeneutikos

kontroversijos istorijos retrospektyva kartu yra ir metafilosofinės problematikos tyrimas.

KONTROVERSIJOS GENEZĖ: RACIONALIZMO IR EMPIRIZMO PRIEŠPRIEŠA

Analitinė ir hermeneutinė filosofija yra pagrindinės XX amžiaus filosofinės būties lėmėjos. Vargu ar galima suvokti filosofinio modernio prasmę ir raidą vėl ir vėl nesugrįžtant prie pamatinės XVII ir XVIII amžiaus empirikų–racionalistų prieštaros ir, žinoma, apeinant Immanuelio Kanto „Koperniko Revoliuciją“, kuriai laimėjus ginčinkai turėjo būti sutaikyti, o bent šimtmetį užtrukęs ginčas – galutinai ir sėkmingai išspręstas. Lygiai taip pat sunku būtų suvokti šiuolaikinės Vakarų filosofijos rūpesčius nepasvėrus Martino Heideggerio ir Ludwigo Wittgensteino kūrybinio palikimo, kuris bene labiausiai bus paveikęs ne tik hermeneutikos ir analitikos, bet kartu ir viso nūdienos filosofinio diskurso sklaidą ir lemtį.

Vakarų filosofijoje tradiciškai, nuo pat modernybės pradžios, dar vis dominuoja dvi – empiriškai orientuoti anglosaksų ir pabrėžiančioji racionalumą kontinentinė – linkmės. Įvardinantieji šias filosofines stovėsenas terminai – empirizmas ir racionalizmas – patys toli

gražu nebuvo ir nėra labai skaidrūs. Bene pirmasis šių kertinių moderniosios filosofijos kategorijų definicijas pateikė Francis Baconas. Turėdamas galvoje ne kontinentinei tradicijai atstovaujančius racionalistus, bet scholastus, jis rašė:

(...) empirikai panašūs į skruzdės – jie rankioja ir sukaupia naudoti, o racionalistai – į vorus: jie rezga tinklus iš juose pačiuose slypinčių gių. (1, p.225)

Retrospektyviai žvelgiant, čia prisimintina ir tai, kad jau pats Baconas patarė ieškoti „trečiojo kelio“ – mes turime būti nelygu bitės, kurios ne tik surenka medžiagą „nuo laukų ir sodų gėlelių“, bet taip pat ir savaip perdirba ką taip kruopščiai ir sunkiai surinkusios.

Ko gero, ir šiandieną toks perdėm aptakus apibrėžimas vis dar nėra visiškai praradęs savo aktualumo. Tiek anksčiau, tiek ir dabar gausu koncepcijų, kurios puikiai suderina abi tradicijas. Bene akivaizdžiausias pavyzdys – kopernikiškoji Kanto sintezė, paskelbusi „salų ir žemyno“ susipriešinimo įveiką savo pagrindine užduotimi. Tačiau kad ir kaip būtų sunku apibūdinti Vakarų filosofijos raidą vos keliais daugybę skirtingų koncepcijų apimančiais apibendrinimais, jeigu mėginama retrospektyviai suvokti jos šimtmetinę raidą ir būsmą, tą padaryti ir galima, ir reikia. Žinoma, kalbant bendrybėmis, visuomet supaprastinama ir iškraipoma. Tačiau vien tik todėl, kad neįmanoma apibendrinančiai kalbėti apdairiai išvengiant universaliųjų ir todėl visuomet netikslių apibendrinimų, neprivalu tylėti. Kitokio būdo suvokti modernųjį filosofinį diskursą ne tik kaip prieštarą, chaotišką ir daugiabalsį poleminių lauką, bet ir kaip turinčią tam tikrą struktūrą visumą, ko gero, tiesiog nėra ir nebus.

Nūdienos filosofinio diskurso įvairovė ir vis didėjanti filosofinio tyrimo specializacija neužgožia milžiniškos dviejų mąstytojų – Heideggerio ir Wittgensteino – įtakos, kuri yra metodologinė hermeneutikos

ir analitikos šerdis ir jų prieštaringos raidos paskata. Toli gražu neatsitiktinai Wittgensteino ir Heideggerio kūrybinis palikimas galimas skelti perpus. Pirmasis klodas – tai ankstyvoji, griežtoji loginė ir metafizinė fazė, kai šių galvotojų pažiūros pirmiausia apibūdintinos kaip priešingos. Antrasis – tai vėlyvasis, švelnusis lingvistinis–antimetafizinis periodas, kai, atvirkščiai, ėmė ryškėti svarbūs panašumai. Įvairiuose „postmodernizmo“ pradininkų sąrašuose šie du vardai visuomet minimi turint galvoje vėlyvąjį etapą.

Lygiai taip pat būtų galima perskelti ir visą moderniosios filosofijos raidos istoriją, kurią šiandieną tarsi vėl atkartojame. Tai, kad filosofinė modernybė radosi racionalistų ir empirikų kontroversijos pavidalu, yra triviali chrestomatinė tiesa. Be abejo, kaip ir kiekvienas generalizuojantis pasakymas, šis truzimas toli gražu nėra nepriekaištingas.

Patys terminai „racionalizmas“ ir „empirizmas“ bei manymas, kad modernioji filosofija yra šių dviejų principinių linkmių sandūra, kurią įveikė kantiškoji „Koperniko Revoliucija“, yra XVIII amžiaus pabaigos atradimas. Iš tikrųjų šių linkmių priešiško moderniosios filosofijos plėtos pradžioje nebūta.

Pirmiausia, kaip jau minėta, tarp tų XVII ir XVIII amžiaus autorių, kurie nūnai priskiriami „empirikų“ ir „racionalistų“ mokykloms, nebuvo vieningos nuomonės. Šios iš pirmo žvilgsnio lyg ir geografinės visuotinės filosofavimo apibrėžtys nuo pat pradžių nebuvo vienalytės ir vienareikšmės: pavyzdžiui, Richardo Price'o (1723–1791), išaugusio ir išėjusio mokslus Britų salose, būta mandagus, bet nuoseklus savo amžininko Davido Hume'o ir Francis Hutchesono (1694–1746) empirizmo kritiko.

Tą patį, tik jau platesniu mastu, darė ir škotiškoji „common sense“ mokykla, o ir kontinentinė filosofija pirmiausia apibūdintina ne kaip racionalizmo šū-

kis, o kaip skardus ir kaip tik todėl toks produktyvus kritinis daugiabalsis. Pavyzdžiui, Spinoza ir Leibnizas, nors ir žymiai paveikti Descartes'o (kaip, beje, ir „empirikas“ Berkeley), kūrė savąsias koncepcijas aštriai kritikuodami silpnąsias kartezinės filosofijos vietas.

Apskritai ir „empirikai“, ir „racionalistai“ kiekvienas savaip suprato tiek filosofijos tikslus, tiek ir pamatinius filosofavimo principus. Be to, būtų neteisinga teigti, kad, tarkim, „racionalistai“ Spinoza ir Leibnizas nepaisė pažintinės empirinio patyrimo svarbos, o visi „empirikai“, tarp jų ir minėtas Baconas, neigė racionalaus mąstymo autonomiškumą.

Taigi dviejų priešišku stovyklų, daugmaž vienodai išpažįstančių skirtingas metodologines paradigmas, XVII ir XVIII amžiuje dar nebuvo. Dialoginė anglosaksiška–kontinentinė moderniosios filosofijos struktūra atsirado vėliau, jau Kanto laikais. Todėl dvibalsis, o ne daugiabalsis ano meto filosofinio diskurso supratimas reiškia, kad tikroji padėtis iškraipoma ir supaprastinama – čia itin akivaizdžiai matyti, kad anuomet buvo padaryta *pars pro toto* klaida, kuri veikiausiai ir paskatino vėliau susiformuoti principinei Vakarų filosofijos bifurkacijai. Istoriografiniu požiūriu toks supratimas laikytinas vėlyvąja filosofinio modernio vystymosi rekonstrukcija, išgalėjusia tik XIX bei XX amžiais (4, p.13–74; 5, p.1–31; 6, p.2–8).

BIPOLIARINIS FILOSOFINIS MODERNAS: APIBŪDINIMO PRODUKTYVUMAS

Nepaisant šių argumentų ir žvelgiant iš šios dienos pozicijų, toks apibendrinantis bipoliarinis filosofinio modernio apibūdinimas yra produktyvus.

Pirma, dualistinis filosofinio diskurso poleminės įtamos supratimas ėmė plisti jau XVIII a. pabaigoje, o XIX amžiuje jis

tampa moderniojo filosofavimo savastimi ir tolesnės jo raidos lemtimi. Net jeigu dichotomiškai apmąstydami pastarųjų šimtmečių filosofinio kalbėjimo sklaidą, iškraipome tikrąją XVII ir XVIII amžiaus padėtį, to tikrai negalima pasakyti apie vėlesnius laikus, pradedant XIX šimtmečiu, kai aptariamoji Vakarų filosofijos samprata tapo visuotinai pripažintu dalyku ir tuo būdu formavo dvilypę filosofinio modernio poliarizaciją. Juk po Kanto darbų filosofija klausia ir atsako, tarytum egzistuoūt du radikalčiai skirtingi, konfrontuojantys ir daugiau ar mažiau atpažistami filosofavimo būdai, o vėliau jie iš tikrųjų tampa filosofinio diskurso apibrėžtimi. Todėl retrospektyvi bipoliarės schemos projekcija į pačią modernios Vakarų filosofijos pradžią įgalina geriau suvokti pastarosios ypatingumą, problematiką ir raidą.

Antra, jis skatina klausti, kokia bus tolesnė Vakarų filosofijos tėkmė. Šiandieną, kaip ir Kanto laikais, šios dvi tendencijos vėl mėginamos sutaikyti. Jeigu istorija vėl pasikartos ir toks su(si)taikymas netruks sužlugti, kokia bus naujoji dvilypė poliarizacija? Vadinasi, bipoliarinis filosofinio modernio modelis čia produktyvus jau kaip euristinė priemonė.

Smarkus analitikos–hermeneutikos ginčas, trukęs visą XIX ir bent gerą XX a. pusę, traktuotinas kaip senojo empirikų–racionalistų kivrčo pratęstis. Apytikrės šios kontroversijos datos būtų tokios: nuo XVIII a. vidurio iki pat XX a. septintojo dešimtmečio.

XVIII a. trečiajame dešimtmetyje, įkvėpta Friedricho Schleiermacherio (1768–1834) darbų, ima formotis vadinamoji „Istorinė mokykla“. Jai, pradėjusiai modernios, pokantinės hermeneutikos istoriją, atstovauja Leopoldas von Ranke (1795–1886), Johannas Gustavas Droysenas (1808–1884) ir Wilhelmas Dilthey'us (1833–1911). Netrukus pasirodo ir pirmieji mokslo analitiką pradėjusių autorių Williamo

Whewello (1794–1866), Johno Herschelio (1792–1871), o vėliau ir Emile'o Meyersono (1859–1933) darbai, kurie kartu su Gottlobo Frege's (1848–1925) logicistiniais tyrinėjimais padėjo pagrindus analitinei filosofijai ir kartu analitikos–hermeneutikos kontroversijai.

Savo ruožtu savotiškas „Koperniko Revoliucijos“ atitikmuo yra dabartinis „postmoderniojo“ filosofavimo vėjus, kaip reikiant išsisiūbavęs tik XX a. devintajame dešimtmetyje. Dabartinė „revoliucija“ yra net fundamentalesnė už kantiškąją, nes analitikos–hermeneutikos kontroversiją transcenduojančios metodologinės platformos paieška vyksta iš pagrindų rekonstruojant visą filosofinio modernio istoriją ir radikaliai ginčijant svarbiausias jo nuostatas. Tuo tarpu Kanto metafizinis projektas skleidėsi moderniojo filosofinio diskurso erčioje interpretuodamas, bet ne atmesdamas jo kertines prielaidas: epistemologinį subjektyvumo primatą ontologijos atžvilgiu, antropocentrizmą, humanizmą, etc.

Nūdien radikali filosofinio diskurso pertvarka daroma jau ne pavieniui, o visu būriu, pasitelkus „postmoderniąją“ filosofinę kalbą, gausiai cituojant ir reinterpretuojant. Tai, beje, nekeista – juk ir Kantas, kaip ir kiekvienas „taikdarys“, buvo priverstas daug kalbėti apie tarpusavyje „nesusikalbančius“ empirikus ir racionalistus. Didžiausiuose jo veikaluose (visos trys „Kritikos“, „Metafiziniai etikos elementai“, „Pagrindiniai moralės metafizikos principai“, „Įvadas į moralės metafiziką“, „Teisės mokslas“) empirikų Bacono, Locke'o, Berkeley'o ir Hume'o vardai paminėti 1, 7, 2 ir 25, o racionalistų Descartes'o, Spinozos, Leibnizo ir Wolfo – 5, 2, 25 ir 9 kartus.

Tuo tarpu britų empirikai ir Kontinento racionalistai iš pradžių jeigu ir minėdavo vienas kitą, tai labiausiai dėl to, kad kritikuotų (nors ir menkesniu mastu, bet tas pats buvo būdinga ir ankstyvajam

analitikos–hermeneutikos kontroversijos etapui). Čia pavaizdi ir statistika, parodanti šių filosofavimo tradicijų santykius ir jų stilistinę skirtį. Racionalistas Gottfriedas Wilhelmas von Leibnizas (1646–1716) cituoja savo amžininkus Baruchą Spinozą (1632–1677) ir Johną Locke'ą (1632–1704) atitinkamai 29 ir 12 kartų, o už save kur kas jaunesnį George'ą Berkeley (1685–1753) – tik viena proga. Gerokai anksčiau iš gyvenimo išėjusius empiristus Francisą Baconą (1561–1626) ir Thomasą Hobbes'ą (1588–1679) – tik 3 ir 11 kartų. Ir, priešingai, René Descartes'as (1596–1650) minimas net 72 kartus. Tarsi atsilygindamas tuo pačiu, tik kur kas mažiau minėdamas visus savo kolegas, vyskupas Berkeley ir Leibnizą, ir netgi Descartes'ą tepamini vieną sykį, o Spinozą, Hobbes'ą ir Locke'ą – atitinkamai 6, 4 ir 4 kartus. Panašiai elgiasi ir Locke'as. Jis visai nepamini nei Leibnizo, nei Spinozos, nei Berkeley'o; Descartes'as prisimintas tik du sykius, o Hobbes'as – tris. Tad jeigu Kantas abiejų „stovyklų“ atstovus jau mini beveik vienuodu kartotinumumu (racionalistai čia kiek lenkia empirikus – 35:41), tai jie patys savo oponentus pamini kur kas rečiau, negu vienas kitą. Be to, „empirikai“, priešingai „racionalistams“, nelinkę dažnai minėti net ir „savųjų“ vardų.

Praėjus vos keliems dešimtmečiams po svarbiosios Kanto sintezės, pirmapradis Vakarų filosofijos dvilypumas pamažu atsigavo. Ši sykį jis įgavo analitikos ir hermeneutikos kontroversijos pavidalą, kuris XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje jau pasižymėjo ypatingu tiesmukiškumu ir netgi rėksmingu priešišku. Išsiveržęs iš akademijų ir universitetų į žurnalų ir laikraščių puslapius bei „žydruosius ekranus“, šis dvilypumas tapo ne tik filosofijos, bet ir masinės kultūros savastimi (čia prisimintinas „fizikų–lyrikų“ ginčas, plačiai aidėjęs net ir totalitarinėmis Sovietų imperijos intelektualinio sterilumo sąlygomis).

Abi kryptys kritikavo transcendentalinės Kanto filosofijos išvalgas. Viena vertus, hermeneutika, įkvėpta romantinio maišto prieš, anot Goethe’s, „sausą teorijos šaką“, nesutiko su panchroniniu, antiistoriniu pažinimo vyksmo ir niveliuojančiu kultūros bei istorijos traktavimu. Galų gale ji išprašė universalųjį visiems laikams ir visoms kultūroms bendrą racionalųjį grynąjį protą iš patogios nešališko teisėjo (kuris, anot Kanto, priverčia liudytojus atsakyti į jo paties suformuluotus klausimus) sosto. Grynojo proto vietoj hermeneutinė žiūra įtaisė kaprizingąją ir tiek pat nepakenčiančią prieštaravimų Jos Didenybę Istoriją.

Antra vertus, analitika, nuosekliai gindama episteminius Švietimo idealus ir reanimuodama Leibnizo analitinę aritmetikos supratimą, užginčijo kantiškąją apriorinių sintetinių teiginių svarbą laiduojant kiekybiniu mąstymu ir skaičiavimu grindžiamų mokslinių tiesų patikimumą. Frege’s, o vėliau ir Russello pastangomis sintetinę matematikos – tikslųjų mokslų karalienės – pagrindų sampratą palengva pakeičia analitinė. O kiek vėliau, išgalėjęs Alberto Einsteino reliatyvumo teorijai, tokią galimybę ypač paakino apodiktinių tradicinės Euklido geometrijos postulatų kvestionavimas sėkmingai taikant keturmatę Bernhardo Riemanno geometriją. Tokia sėkmė įgalino galutinai išguiti sintetinę *a priori* ir iš matematikos, ir iš geometrijos, t.y. iš metodologinio tikslųjų mokslų olimpo.

Taigi išprašydama sintetinius apriorinius teiginius iš pradžių iš matematikos, o vėliau ir iš geometrijos, analitika „išvadavo“ mokslinę žiūrą nuo ją persmelkiančio transcendentalinio mokslinės žinijos „psichologizavimo“, arba, kitaip tariant, nuo jos „sužmoginimo“. Taip mokslinei žiūrai buvo užtikrinta visiška autonomija žmogiškojo pasaulio atžvilgiu: netekusį savo buvusio šeimininko – grynojo, tačiau vis dar žmogiškojo proto – sostą užėmė

Istorijos diktato nepaisanti, tik pačia save bei trans-žmogiškąją erdvės ir laiko kontinuumą, t.y. „realiąją būti“, tardanti Mokslinė Analizė.

Apskritai naujoji pokantinės filosofijos polemikinė įtampa atsirado senojo empirikų–racionalistų ginčo, pasipuošusio švietimo ir romantizmo drabužiais, rekonstrukcijos pagrindu, kai ankstyvojo, ikikantiškojo filosofinio modernio istorija buvo retrospektyviai paversta principine dviejų priešingų metodologinių platformų kovos arena.

Vėliau, jau po Antrojo pasaulinio karo, ginčinkai palengva ėmė ieškoti bendrų sąlyčio taškų. Galų gale, ypač aštuntajame–devintajame dešimtmetyje, abi kryptys ėmė sparčiai panašėti. Pradedant XX a. septintuoju dešimtmečiu, ima rasti labai svarbių veikalų, kurie pakreipė hermeneutikos ir analitikos paieškas jų susitaikymo, hėgeliškojo *Aufhebung*, linkui. Tai buvo Paulo Feyerabendo, Karlo Otto Apelio, Peterio Wincho, Hanso Georgo Gadamerio ir kitų darbai. Dar po dešimties metų naujosios „Koperniko Revoliucijos“ paieškos, kurios leido suartėti analitikai su hermeneutika, virto programine filosofinių tyrinėjimų dalimi. Jeano François Lyotard’o, Richardo Rorty, Paulo Ricoeuro, Jürgeno Habermaso, Jacques’o Derrida, Stepheno Tylerio ir daugelio kitų autorių darbuose ieškomoji sintezė įgavo naujosios pokantinės sintezės – „postmodernizmo“ – pavidalą.

Neabejotina, kad šis procesas yra bene svarbiausias praėjusio šimtmečio įvykis, jau pareikalavęs ir dar pareikalausiantis nemažai jėgų ir ryžto: juk einant į tokią sintezę būtina ne atsisakyti ankstesnių pažiūrų, bet ir naujaip žvelgti. Vykstančių permaitinimų poreikį ir mastą pavaizdžiai liudija ir Wittgensteino pažiūrų raida. Jis buvo bene vienintelis modernusis filosofas, kuris, tegul ir ne pats vienas, pradėjo tokias dvi filosofines tradicijas, kurių antroji ne tik skiriasi nuo pirmosios,

bet ir ją atvirai paneigia. Abi susilaukė gausaus pasekėjų būrio, kurie tęsė polemiką ir po to, kai „vėlyvasis“, skeptiškasis ir „postmodernėjantysis“ Wittgensteinas atsigręžė prieš „ankstyvojo“ radikalizmą. Šiandien galime tik spėlioti, ar ir kada naująją postmoderniąją sintezę ištikis senosios, kantiškosios, likimas, o vakarietiškoje filosofijoje, įgavęs naują, dar nematytą pavidalą, vėl patogiai įsikurs jos senbuvis – nesutaikomas „salų ir žemyno“ bei švietimo ir romantizmo dvilypumas.

Taigi analitikos–hermeneutikos kontroversijos svarba Vakarų filosofijos istorijos ir jos dabarties požiūriu yra dvejopa – ir diachroniška, ir sinchroniška.

SINCHRONINIS ANALITIKOS– HERMENEUTIKOS KONTROVERSIJOS ASPEKTAS

Sinchroninį tokios kontroversijos aspektą lemia moderniosios Vakarų filosofijos topografija pagal kontinentinę ir anglosaksiškąją metodologinę orientaciją. Analitikos ir hermeneutikos filosofijos paplitimas (nuo Europos iki Amerikos, nuo Britų salų iki Naujosios Zelandijos), jų metodologinių nuostatų ir pastarųjų raiškos būdų – filosofinio kalbėjimo manierų – poliariškumas ir/arba skirtingumas bei, nepaisant to, vis labiau ryškėjantis problematikos bendrumas paverčia kritinį šių fundamentaliųjų krypčių tyrimą, jeigu tik jis iš tiesų yra išsamus, beveik viso Vakarų filosofinio diskurso aptartimi ir netgi, *nolens volens*, jo rytdienos spėtimi.

Todėl nereikia stebėtis, kad analitikos ir hermeneutikos problematikos universalumas, pirmiausia išaukęs nagrinėjant epistemologiškai svarbius klausimus apie kalbos prigimtį ir praktiką, įgalina laikyti metodologiškai išryškintą šių srovių specifiką ir jų kontroversiškumo

išaiškinimą patogiu būdu, leidžiančiu sistematizuoti kitų nūdienos filosofinių koncepcijų įvairovę, analitikos ir hermeneutikos poliariškumą pavertus šiuolaikinės filosofijos *in toto corpore* ašimi.

Tad jeigu, tarkim, marksizmas, fenomenologija, egzistencializmas, psichanalizė, kultūrfilosofija ir kitos antropologiškai orientuotos filosofinės kryptys linkusios pripažinti hermeneutinės, antiscientistinės metodologijos pranašumą, tai analitinė mokslo filosofija, pragmatizmas, struktūralizmas, semiotika, taip pat logikos, matematikos, natūraliosios kalbos filosofijos ir kitos „griežtesnio“ kalbėjimo būdo besilaikančios koncepcijos esti kur kas artimesnės tokiam loginės–filosofinės analizės modeliui, kuris susiklostė skleidžiantis analitinės filosofijos tradicijai – ypač kai XX a. pradžioje iškyla loginės kalbos analizės principai.

DIACHRONINIS ASPEKTAS

Diachroniškumas savo ruožtu kyla dėl tokio aiškinimo svarbos pastarųjų amžių filosofinei istoriografijai. Metodologinė analitinės ir hermeneutinės filosofijos kontroversijos retrospektyvioji analizė įgalina sudaryti bendrąją XIX ir XX amžiaus filosofinių krypčių tipologiją. Kryptys skirstytinos pagal tai, kokiomis – analitinėmis ar hermeneutinėmis – nuostatomis jos vadovaujasi ar, priešingai, siekia vienokios ar kitokios šių nuostatų sintezės. Iš čia ir randasi galimybė retrospektyviai rekonstruoti analitikos ir hermeneutikos kontroversijos raidą kaip istoriografijos požiūriu metodinį pastarųjų amžių filosofijos istorijos pjūvį; galimybė paversti šią kontroversiją produktyviuoju moderniosios filosofinės istoriografijos principu, parodančiu filosofinių koncepcijų įvairovę kaip daugiau ar

mažiau tvarkingą poleminių lauką. Įvairių filosofinių krypčių raida čia pirmiausia suprastina kaip analitikos–hermeneutikos kontroversijos sklaida. Tokią retrospektyvią žvalgą savo ruožtu užtikrina jau minėtas metodologinis kontroversijos poliariškumas, problematikos bendrumas ir universalumas.

Moderniąją aptariamą kontroversijos prigimtį išduoda jos epistemologinis pobūdis, o poleminė įtampa aiškėja supriešinant epistemologinių svarstymų metodologines nuostatas. Todėl šios kontroversijos pagrindu rekonstruota Vakarų filosofijos istorija yra gnoseologinės, o ne ontologinės problematikos raidos atodanga – tai aiškiai matyti Heideggerio, Gadamerio, Zygmunto Baumano, Rorty, etc. darbuose.

SUPRATIMO PROBLEMA (SP)

Hermeneutikos versmė siekia Vakarų civilizacijos ištakas. Gudragalvis išradingumo ir prekybos dievas Hermis, užimantis graikų panteone ypatingą tarpininko tarp kitų dievų ir žmonių vietą (jo romėniškasis atitikmuo – Merkurijus), rūpinasi perteikti slėpingą dievų kalbą taip, kad ją nors ir apgraibomis galėtų suprasti žmonės. Kelis tūkstančius metų hermeneutinė, t.y. neabejotinai esamos ir neabejotinai svarbios, tačiau neskaidrios prasmės nuskaidrinimo, problematika skleidėsi teisės, teologijos ir filologijos svarstymuose, iš esmės neperžengdama techninės, todėl vien pagalbinės disciplinos ribų. Tačiau kai Vakarų kultūrą pagavo visuotinis „metodologizmo“, gamybos, vartojimo, sekuliarizacijos, egalitarizmo ir, kas itin svarbu, intelektualinės „subjektyvizacijos“ ir „decentralizacijos“ vėjus, prie šių radikalių permainų žymiai prisidėję filosofiniai svarstymai vis labiau telkėsi aplink buvusias savo domės paraštes. Į tūkstantmetę

tradiciją atsirėmusi teorinį ontologijos ir teologijos sambūvį pakeičia į dabarties praktiką nukreiptas epistemologijos ir metodologijos dvejetas.

Filosofinė žiūra vis labiau rūpinasi praktiniu savo pačios statusu ir savo mąstymo būdu – metodologijų – pritaikymo galimybėmis, o sparčiai gausėjant daiktams, reiškiniams, žmonėms ir žodžiams, įvairėja ir filosofinis diskursas, prarasdamas buvusią panoraminę vienybę ir universalios problematikos lauką. Susidūrus su prasmių pertekliumi, prasminių darinių (idėjų, teorijų, daiktų ir veiklos sričių) įvairėjimu ir galų gale su principiniu jų teoriniu nesuderinamumu, hermeneutinė „elgesio su prasme“ problematika persikelia iš filosofinių svarstymų paribio į patį lauko vidurį. Klausimas kaip, koku būdu ir kiek galime suprasti / pažinti ir galiausiai – perteikti – perkurti, pritaikyti ir tokiu būdu „įvaldyti“, „išsavinti“ ir panaudoti kalbinę prasmę virsta kur kas svarbesniu už tradicinės metafizikos klausimą, kokią tikrovę atskleidžia vienoks arba kitoks supratimas / pažinimas, t.y. ką toji suprasta / pažinta prasmė pasako apie pačią būtį.

Pagrindine „postmodernėjančios“ filosofijos dievybe pamažu tapo, anot Stepheno Tylerio pasakymo, „veikiau Hermis, o ne Prometėjas“ (15, p.187). Pamatinis tokios filosofijos rūpestis – jau ne atidengti naujas prasmes, galinčias įveikti nežinomybę prometėjiškos šviesos ir suprantamybės proveržiu ir, žinoma, nustatyti žmogiškojo gebėjimo šitaip „atverti“ ribas. Užgriuvus nebendramatčių prasmių lavinai, ji kukliai tenkinasi jau esamų prasminių darinių sąrangos, pobūdžio bei jų nuolatinės apyvartos atsklanda ir pastangomis apibūdinti tokios atsklandos mastą (tai raiškiai užsibrėžta Kanto transcendentalizme). Tvyrant pasaulio prasmiškumo perviršiu, Prometėjo ugnis nebeįstengia prasiskverbti iki pačios kalbos ribų, ji nepajėgia net ir akimirkai

nušviesti to, prie ko ji gali priartėti, net jei už tokių prasmiškumo ribų ir stūkso pačiame kalbėjime esanti tikrovė.

Šimtamečiai pačios hermeneutinės filosofijos epistemologiniai svarstymai – visa moderniosios hermeneutikos raida – tarytum sutelkta supratimo problemos formulavimo ir reformulavimo istorijoje. Visi bent kiek žymesni hermeneutikos istoriografijos darbai ne tik būtinai daugybę kartų mini SP, bet ir fiksuoja šią problemą kaip kertinę, kuri, būdama specifiška ir itin svarbi, diktuoja vienokią ar kitokią paties hermeneutinio tyrimo kryptį bei pobūdį. Jau vien todėl SP galima suprasti ne vien kaip hermeneutikos, bet ir kaip visos moderniosios Vakarų filosofijos ir ypač jos vėlyvosios – „postmoderniosios“ – pakopos raidos branduolį.

Šis hermeneutinės problematikos mastas ir universalumas kai kada netgi priverčia supratimo ir pažinimo terminus, jeigu tik, žinoma, jie nėra specialiai supriešinami (kaip, tarkim, 1858-aisiais paskelbtoje J.G.Droyseno „Erkennen-Verstehen-Erklären“ triadoje; 2, p.11), suvokti sinonimiškai, ypač probleminiuose, o ne istoriniuose tyrinėjimuose. Šiandien vargu ar begalime laikyti, kad pažinimo–žinojimo problema, priešingai supratimo–žinojimo problemai, iškyla tik ten ir tik tada, kur ir kada D.Vico suformuluotas (ir gausiai hermeneutikos interpretuotasis) principas *verum et factum convertuntur* galioti *jau* arba *dar* negali. Neva pažinimo prireikia tik peržengus žmogiškojo pasaulio kūrinių – tik tuomet, kai atsisukama ne į kultūros, bet į žmogaus nepaliestos gamtos ar apskritai būties erčias.

Nūdieniame analitikos–hermeneutikos kontroversijos raidos etape (jau nuo XX a. šeštojo dešimtmečio) tampa akivaizdu, kad, pavyzdžiui, tokios teorinės fizikos kategorijos, kaip „Didysis sprogimas“, pastarojo „Fonas“, „Dirako jūra“, „Eteris“ ir pan., buvo ir yra ne tik ir netgi ne tiek anapus-žmogiškojo-pasaulio „duotybės“,

kiek pačios žmogiškosios būties konstitutos esatys. Tikslųjų mokslų terminai, kaip ir šnekamosios kalbos žodžiai, nieku gyvu nėra pasyviai atspindėti skaidrioje, nekintamoje ir izoliuotoje nuo aplinkos veidrodinėje „Sąmonėje“. Jie sukurti ir būna tik pažįstančiojo ir kuriančiojo žmogaus pasaulyje, todėl neabejotinai yra tokio „suprantančiojo“ pasaulio paveikti – kaip ir statula, ištartas žodis, istorija ar kultūra. Tokių nagrinėjamos moderniosios filosofijos apmąstymų aki-vaizdoje nekeista, kad griežta supratimo ir pažinimo kategorijų takoskyra yra kur kas keblesnė už jų sinonimišką vartojimą.

SP – pagrindinė buvusi ir esama *explicite* išreikšta hermeneutikos tema – apima klausimus, iškylančius tiek sprendžiant supratimo (ar pažinimo) apskritai vyksmo, struktūros ir patikimumo (teisingumo) problemą, tiek ir mėginant specifikuoti istorinį, lingvistinį, kasdienį, mokslinį ir pan. pažinimą. Savo ruožtu analitinės filosofijos domės sritis ilgainiui apėmė ne tik loginės mokslinio žinojimo struktūros tyrimą, bet ir mokslinio pažinimo sąrangos, jo funkcionavimo bei raidos klausimus ir, kas itin svarbu analitikos–hermeneutikos kontroversijos požiūriu, kalbinės kompetencijos analizę. Toks problematikos išsiplėtimas paskatino įtraukti tradiciškai hermeneutinius klausimus į analitinio tyrimo lauką. XX a. antrojoje pusėje vienas po kito pasirodė darbų, išsamiai aptariančių humanitarinių mokslų metodologinės specifikos klausimą, analizuojančių pažintinių kalbos vaidmenį ir istorinį – filogenetinį bei ontogenetinį – bet kokios kognityvinės veiklos apibrėžtumą.

Svarbu ir tai, kad *explicite* fiksuojamos SP plėtotė apima filosofinės hermeneutikos raidą nuo XIX a. pradžios iki nūdienos, t.y. nuo J.G.Droyseno, L.Ranke's, F.Schleiermacherio iki pat H.G.Gadamerio, J.Habermaso, P.Ricoeuro ir R.Rorty veikalų pasirodymo. Tad SP rutuliojimosi

eiga palyginti nesunkiai atpažistama bendrame Vakarų filosofijos istorijos kontekste ją siejant ne tiek su senosios disciplininės (teologinės, juridinės ir filologinės) hermeneutikos tradicija, kiek su istoriosofinės, sociologinės ir kultūrfilosofinės problematikos susiformavimu bei nesulaikoma plėtra. Tuo būdu prasminis SP krūvis ne tik leidžia atskleisti pačios hermeneutikos kaip specialios, vis labiau savarankiška tampančios filosofinės krypties raidą, bet, svarbiausia, paverčia hermeneutikos–analitikos kontroversijos retrospektyvą prasminės SP apimties kismo tyrimu.

DEMARKACIJOS PROBLEMA (DP) KAIP ANALITINIS SP ANALOGAS

Analitika, arba analitinė mokslo ir kalbos filosofija, apimanti įvairias loginio pozityvizmo bei lingvistinės filosofijos atmainas, kažin ar būtų susiformavusi be milžiniškų intelektualinių, socialinių ir kultūrinių pokyčių. Įsisiūbavę jau XVIII a. pabaigoje, jie galutinai modernizavo Vakarų kultūrą politine ir socialine, bet, žinoma, ne dabar aptariama intelektualine–filosofine prasme tik XX a. pradžioje. Pavyzdžiui, socialinė pilietybė ėmė nurungti politinę tik šio amžiaus pradžioje, ženklindama įgyvendintą moderniosios nacionalinės valstybės modelį (7, p.118).

Kartu su modernybe didėjantis fizinės–matematikos mokslų savarankiškumas vis labiau juos tolimo nuo filosofinio diskurso. Šis procesas, prasidėjęs XVII amžiuje, XIX-ajame pamažu įgijo mums įprastą vaizdą – moksliniai tyrinėjimai buvo institucionalizuoti. Jiems prireikė valstybės globos bei priežiūros, ir jie tapo jau ne tiek individualios, kiek griežtai reglamentuotos kolektyvinės veiklos ir kūrybos reikalas. Taip atsitiko dėl vis didėjančios įvairių socialinės bei kognityvinės, o vėliau ir politinės bei kultūrinės

veiklos sričių specializacijos, įskaitant ir patį filosofinį diskursą. Pastarasis (tą pirmasis, berods, pastebėjo Hegelis) tik po Kanto tapo profesija – ligi tol filosofiniai svarstymai buvo laikomi prieinamais visiems išsilavinusiems žmonėms, tad jokių specialių mokslų eiti nereikėjo.

Kitaip sakant, tikslųjų mokslų teorijos savotiškai susvetimėjo profesionalėjančiai moderniajai antropocentrinei, humanistinei, racionalistinei, universalistinei ir paternalistinei filosofijai, „atradusiai“ ir suformulavusiai tų mokslų metodologinius principus.

Į toki nedėkingų vaikų sukilimą prieš mylintį ir pasirengusį globoti gimdytoją filosofinį diskursą atsiliepė taip, kaip buvo įpratęs nuo antikos laikų: naujomis kontroversijomis ir naujų filosofinių tėkmių artikuliacija. *De facto* jau esanti ir vis stiprėjanti tikslųjų mokslų autonomija susilaukė pozityvaus ir negatyvaus savo filosofinio įprasminimo jau XIX amžiaus pozityvistiniame ir „gyvenimo filosofijos“ sąjūdžiuose. Tačiau toks įprasminimas labiausiai išryškėjo XX a. pradžioje. Tai matyti iš naujai atsiradusių mokyklų savarankiškumo ir pabrėžtinai skelbiamo priešiško visoms tebekultivuojamoms „tradicinėms“ filosofinėms koncepcijoms ar kone visai Vakarų filosofijos istorijai. Akivaizdžiausi pavyzdžiai būtų, iš vienos pusės, „antimetafizinė“ analitikos kampanija, o iš kitos – egzistencinės filosofijos atrastas ir išpeiktas tradicinės filosofijos „užmaršumas būčiai“.

Taigi moderniosios analitikos kiltį reikia suprasti kaip filosofinį naujojo mokslo (pirmiausia matematikos, geometrijos, fizikos, biologijos, o vėliau ir tikslųjų mokslų apskritai) įprasminimą nuosekliai neišleidžiant jo „tariamai autonomiškos“ metodologinės problematikos (t.y. klausimo, kokie yra bendriausi naujojo mokslo principai, koks jų santykis su kitomis žinojimo sritimis ir, kas itin svarbu, kokia yra naujojo mokslo „vieta“ ir vertė

kultūroje, istorijoje, apskritai gyvenime) iš moderniosios filosofijos diskurso erdvės ir remiantis šio diskurso principais. Žinoma, kartu buvo reaguojama ir į paties filosofinio diskurso pokyčius, tarp jų ir į filosofinės hermeneutikos bei sociologijos formavimąsi.

Todėl XX amžiaus analitinė filosofija įmanoma tik kaip G.Frege's logicizmo, H.Poincare's konvencionalizmo bei pozityvizmo suformuluotų metodologinių XIX amžiaus nuostatų perimtis ir kūrybiška kritinė jų reinterpretacija. Kitaip sakant, kalbos analitika (šis terminas suprastinas kaip „loginės–filosofinės kalbos analizės“ atitikmuo; žr. 17) negalėjo atsirasti be mokslo analitikos, o analitikos istorija yra pastarosios fundamentaliųjų principų reinterpretacijos ir galiausiai korozijos bei atmeties istorija. Atsiradus postpozityvizmui ir ypač Rorty „lavinančiajai filosofijai“ (*edifying philosophy*) bei „epistemologiniam bihevizmui“, analitiškumo terminas jau neberodo ištikimybės tradiciniams analitinės filosofijos principams. Veikiau jis pažymi tokius „parateorinius“ dalykus, kaip dėstymo manierą; istorines vienos ar kitos koncepcijos problematikos ištakas; paties filosofuojančiojo intelektualinės raidos ar netgi vien jo edukacijos aplinkybes, pavyzdžiui, kur ir kokiomis aplinkybėmis jis išsimokslino, kas buvo jo mokytojai, kokia tematika jis daugiausia rašė, etc.

Tačiau analitikos–hermeneutikos kontroversijos požiūriu modeliuoti analitinės filosofijos vystymąsi yra kur kas problemiška negu nužymėti hermeneutinės filosofijos raidos išklotinę. Analitinės filosofijos istoriją reprezentuojančioje literatūroje, t.y. tokios istorijos faktografijoje, nesama *explicite* suformuluoto SP analogo, galinčio jam prilygti savo universalumu bei reikšme. Surasti toki analogą yra savaimė svarbi filosofinės istoriografijos problema. Jis žymėtų nu-

manomą kertinį analitikos rūpestį ir tuo būdu įgalintų pavaizdžiai rekonstruoti analitikos raidą kaip vienokią ar kitokią kurio nors vieno pamatinio klausimo tematizacijos ir sprendimo istoriją.

Retrospektyviojo analitinės filosofijos istorijos modeliavimo pagrindu imtina demarkacijos problema (DP). Būtent ji čia laikoma pamatiniu analitinės filosofijos rūpesčiu, pagal savo reikšmę ir mastą atstojančiu hermeneutinę supratimo problemą (SP).

Karlas Raimundas Popperis *explicite* DP įvardijo 1935 metų veikale „Logik der Forschung“, kuris į anglų kalbą buvo išverstas tik 1959-aisiais kaip „The Logic of Scientific Discovery“. Nors DP savo „standartinį“ pavidalą įgijo palyginti vėlai, ji, kaip patikimo, arba „mokslinio“, žinojimo specifikos ir jos atribojimo nuo kitų žinijos sričių problema, įvairiose filosofinėse teorijose buvo svarstoma ne tik atsiradus naujam mokslui. Todėl DP kaip kertinis analitikos klausimas atsirado ne dėl analitinės žiūros. Atvirkščiai, DP tapsmas kertine analitikos rūpesčiu aiškiai rodo genetines ir problemines pastarosios sąsajas su moderniuoju Vakarų metafizikos diskursu apskritai ir su hermeneutika konkrečiai.

Iki moderniojo filosofinio diskurso kilties DP buvo apmąstoma filosofijos kaip racionalios žinijos srities ir religijos, meno ar teisės atribojimo terminais. Vėliau, randantis dvasios ir gamtos „filosofijų“ takoskyrai, DP igauna klasikinį šių dviejų pažinimo tipų supriešinimo pavidalą *Geisteswissenschaften* versus *Naturwissenschaften* terminais. „Dvasios mokslų“ (*Geisteswissenschaften*) terminas buvo pirmą kartą pavartotas kaip vokiškasis Johno Stuardo Millio „moralinių mokslų“ (*Moral Sciences*) atitikmuo, kai 1863 metais jo „Logikos sistema“ buvo išversta į vokiečių kalbą (6). Beje, pats Millas, fiksuodamas dvi mokslinės žiūros atmainas, neigė metodologinį dvasios

mokslų ypatingumą. O štai Droysenas, tikėjęs, kad deramas istorijos supratimas taps „gravitacine atrama“ ir leis įveikti metodologinių humanitarinių mokslų „chaotiškumą“, 1858 metais kalbėjo dar ne apie du, o apie tris metodologiškai savarankiškus „žmogiškojo mąstymo“ pavidalus – pažinimą, supratimą ir aiškinimą, apibūdinančius religiją, gamtos ir dvasios mokslus:

Nach den Objekten und nach der Natur des menschlichen Denkens sind die drei möglichen wissenschaftlichen Methoden: die (philosophisch oder theologisch) spekulative, die mathematisch-physikalische, die historische. Ihr Wesen ist: zu erkennen, zu erklären, zu verstehen. (2, p.11)

Pabrėžtina, kad dualistinis teisėto episteminio, t.y. pažintine prasme daugiau ar mažiau patikimo, vyksmo supratimas, tapęs savotišku filosofinio diskurso truzmu XIX ir XX amžiais, toli gražu nebuvo vienintelis. Štai Williamas Oakeshottas, tarsi antrindamas Droysenui, jau XX a. trečiajame ir ketvirtajame dešimtmetyje (tuomet atrodė, kad analitinės filosofijos viešpatavimas, ypač Britų salose, yra tiesiog neginčijamas) tvirtino trijų metodologiškai skirtingų ir vienodai teisėtų pažinimo būdų – filosofinio, istorinio ir mokslinio – esamybę (9, 10).

Savo ruožtu XX amžiaus mokslo analitikoje DP tapo specifine metafizinių ir mokslo teiginių atribojimo problema. XX a. trečiajame dešimtmetyje pastaroji DP, suformuluota Moritzo Schlicko (14) kaip verifikacijos problema, buvo ne kartą revizuojama. 1938-aisiais Hansas Reichenbachas, iš esmės remdamasis Schlicko verifikacijos samprata, pasiūlė „švelnesnę“ probabilistinę jos formuluotę (11); dar vėliau, 1951-aisiais, tą darbą tęsė Richardas von Mises (8), o praėjus dar penkeriems metams, po ilgo Rudolfo Carnapo darbo „techniškiausią“ formą ji įgavo straipsnyje, paskelbtame žurnale „Minnesota Studies in the Philosophy of Science“ (plg. 3).

Kad DP, o ne kuris nors kitas analitikoje svarstytas klausimas virto tiek pačios analitikos, tiek ir analitikos–hermeneutikos kontroversijos ašimi, lėmė tokie jos bruožai:

Pirma, nors Popperio įvardytoji DP buvo pradėta svarstyti tuomet, kai analitiniame diskurse vis dar viešpatavo loginio empirizmo ir loginės kalbos analizės (loginio atomizmo) nuostatos, kilusios dėl to kontroversijos ir jų sureikšminimas jau buvo postpozityvistinė analitikos raidos pakopa. DP buvo suformuluota kaip verifikacijos principo kritika – šios procedūros „sušvelninimas“ ją pakeitus falsifikacijos samprata. Iš esmės DP sprendimo istorija – tai perėjimas nuo tarytum savaime suprantamos prielaidos, kad turi egzistuoti aiški teisingą – mokslinį – ir tik spėliojančią – nemokslinį – žinojimą skirianti riba (tai būdinga analitikai iki Antrojo pasaulinio karo ankstyvojo Wittgensteino, Carnapo, Carlo Hempelio, Ernsto Nagelio ir kitų autorių darbuose), iki ne mažiau radikalaus neigimo, kad tokia takoskyra apskritai įmanoma (tai jau analitikos po Antrojo pasaulinio karo, pirmiausia Paulo Feyerabendo ir Richardo Rorty veikalų, savastis).

Kaip tik šis perėjimas ir yra pagrindinis XX amžiaus analitikos istorijos lūžis. Pokarinėje mokslo ir kalbos analitikoje buvo griauamos („dekonstruojamos“) pamatinės pozityvistinės mokslo analitikos „dogmos“. Todėl DP aptartis įgalina atskleisti analitinės filosofijos raidą nuo loginio atomizmo ir loginio pozityvizmo iki postpozityvistinės kalbos ir prasmės analitikos.

Antra, DP yra reflektyvus verifikacijos problemos vedinys, išlaikantis esminį metafizikos ir mokslinio diskurso supriešinimą bei *eo ipso* kertinę prielaidą, kad juos įmanoma vieną nuo kito atskirti bei atpažinti kaip ypatingus, bet epistemiškai toli gražu nelygiaverčius „žinojimo žanrus“. Išanalizuoti ir pagrįsti tokį

nelygiavertiškumą – svarbiausias viso analitinio sąjūdžio siekis. Vadinasi, be vienokios ar kitokios DP formuluotės iš principo neįmanomas joks „analitinis“ ypatingo mokslinio „žinojimo“ diskurso tyrimas, nes jis ypatingas tuo, kad iš esmės skiriasi nuo kitų galimų ir esamų episteminių praktikų. Šia prasme retrospektyvioji DP aptartis yra ne tik ir ne tiek tam tikros istorinės analitikos formos analizė, kiek pačių pagrindinių (konstitutyvinių) analitikos nuostatų tyrimas, nukreiptas į analitinės filosofijos *sui generis* specifikos atodangą.

Trečia, DP yra metodologinės humanitarinių ir tikslųjų mokslų specifikos, kuri sudaro analitikos–hermeneutikos kontroversijos pagrindą, analitinė versija. DP – tai analitinė hermeneutinės SP antirinė. Todėl retrospektyvus DP ir SP lyginamasis tyrimas *ipso facto* yra visos analitikos–hermeneutikos kontroversijos, o kartu ir moderniosios filosofijos rekonstravimo būdas.

Ir *ketvirta*: DP yra ne kas kita, kaip apofatinis metafilosofinės refleksijos pavidalas. Ši refleksija klausia, kas ir kaip yra / nėra pats filosofinis diskursas. DP kaip tik ir rūpi nustatyti, kuo jis tikrai nėra. Tai daroma preciziškai apibrėžus nemetafizinio diskurso, t.y. „mokslinio“ svarstymo, ribas ir nustatius leistiną prasmingą filosofavimą pagal tokį precizišką nustatymą. Tokiu atveju metafilosofinė problematika virsta kertiniu analitikos klausimu ir, lydima analogiškų procesų hermeneutiniame diskurse, leidžia suvokti šių dviejų linkmių suartėjimo ir sintezės galimybes.

Šių keturių argumentų su kaupu pakanka, kad DP galėtų būti tinkamu istorinės-metodologinės analitinės filosofijos bei jos kontroversijos su hermeneutika kritinės retrospekcijos principu. Be to, taip suvokta DP yra žinojimo (ir supratimo) patikimumo, rezultyvumo problema, o kartu ir bendriausioji analitinės epistemologinės

problematikos formuluotė. Diachroninis DP ir SP tyrimas tampa globaline Vakarų filosofijoje susiklosčiusių gnoseologinių nuostatų raidos aptartimi ir taip natūraliai peržengia istoriografinės analitikos–hermeneutikos kontroversijos lauko ribas: tiek SP, tiek DP čia laikomos svarbia šių formuluočių neįvartojusių intelektualinių sąjūdžių ir filosofinių koncepcijų, kurios nulėmė šiuolaikinio filosofinio mąstymo dabartį, savastimi.

POSTMODERNUS DISKURSAS KAIP SP IR DP PRIEŠIŠKUMO ĮVEIKA

Iki pat XX a. septintojo dešimtmečio kone vienbalsiai manyta, kad bet kokia sėkminga SP aptartis būtinai turėtų įgauti vieną iš dviejų ir tik dviejų įmanomų konceptualių pavidalų. Arba – analitinės filosofijos požiūriu – ji taptų teorija, artikuluojanti savotišką pažinimo ar/ir žinojimo problematikos paribį, arba – filosofinės hermeneutikos požiūriu – įgytų universalios epistemologinės problematikos epicentro pavidalą. Kitaip tariant, SP būtų laikoma ypatingu universaliosios DP vediniu arba atvirkščiai – nepajudinamu pastarosios pagrindu. Abi šios galimybės grindžiamos *tertium non datur* prielaida: arba DP turinti būti redukuota į universaliją SP kaip ypatingas jos aspektas, arba atvirkščiai – SP unikalumas išvedamas kaip universaliosios DP profilis.

Vis labiau išsitvirtinant „postmodernistinio“ mąstymo būdui, nuo XX a. aštuntojo dešimtmečio vis dažniau imama laikytis nuomonės, kad toks hamletiškas „arba–arba“ nusistatymas yra iš esmės klaidingas, arba bent jau neproduktyvus. Universalios, t.y. „įveikiančios“ analitikos ir hermeneutikos požiūriu priešišku, kartu išvengiant redukcionizmo, teorijos stygius, tiksliau – tokios teorijos principinio būtinumo suvokimas – ima lydėti

„postmodernistinį diskursą“. Apskritai postkontroversinė ir „postmodernistinė“ SP ir DP diskurso būklė tėra vienaip ar kitaip artikuliuota hermeneutinės žiūros pergalė – ne kas kita, kaip seniai pažįstamos DP redukcijos į SP variacija. Šia prasme ir šiame kontekste postmodernioji filosofija yra XX amžiaus pabaigos filosofinės hermeneutikos pavidalas.

Kita vertus, teiginys, kad analitikos–hermeneutikos kontroversija jau pasibaigė, yra akivaizdžiai neteisingas. Viena, dėl konstitutyvinio paties Vakarų filosofinio diskurso panchroniškumo ir rekursyvumo visos jo nuostatos ir kontroversijos yra veiklios, todėl visavertės *hic et nunc* artikuliuojamų klausimų dalyvės. Antra, dėl konstitutyvinės filosofinio diskurso poleminės įtampos (šios savybės aptariamoms toliau) bet kuriuo laikotarpiu vyraujanti srovė turi savo oponentų. Ir pagaliau trečia: įvairios parafilosofinės priežastys (socialinės, politinės, kultūrinės), o labiausiai – visiems žmonėms būdinga įpročio, tradicijos ir mąstymo inercija, taip pat prisideda, kad nuostatos, vienaip ar kitaip redukuojančios SP į DP, tebėra XX a. pabaigos filosofinio diskurso avanscenoje.

Šiaip ar taip, SP ir DP kontroversinės aptarties rezultatų sistematizacijos pagrindu suformuluotos pažinimo ir žinojimo analizės užduotys jau virto esminiu dabarties filosofinių darbų leitmotyvu. SP tapo universaliu klausimu apie kalbinės, sąvokinės ir socialiai determinuotos veiklos struktūrą, raidą ir netgi žmogiškosios būties prasmę. Net ir akivaizdžiai analitinės orientacijos tekstus vis labiau užkariauja supratimo ir interpretacijos filosofijos. Iš tikrųjų jos jau virto pagrindinėmis ne tik pažinimo vyksmo sąrangos, bet ir žinojimo struktūros analizės kategorijomis.

Tai, kad į istorinę žiūrą ir *eo ipso* į reliatyvizmą orientuota SP, o ne ginanti „amžinąsias“ mokslinio regėjimo verty-

bes DP buvo paklota nūdienos debatų pamatu, dar labiau paskatino sugriauti buvusią hermeneutikos–analitikos priešstatą. Viena vertus, įtvirtinant SP primatą, paradoksaliai laikomasi pozityvistinės „pseudofilosofinių problemų“ terapijos taisyklių. Manoma, kad *tertium non datur* imperatyvas gali būti įveiktas parodžius jo prielaidų „atsitiktinumą“ arba „nepagrįstumą“ ir tokiu būdu panaikintas. Kita vertus, tuo pat metu neigiama tokio pseudodualizmo įveika: remiantis hermeneutine istoriškumo nuostata, tvirtinamas SP universalumas, taigi vykdoma DP redukcija, kartu patvirtinant ką tik „įveiktą“ dualistinį hermeneutinio ir analitinio galvojimo nesutaikomumą!

Atrodo, tarsi būtų tikimasi, kad sėkmingą universaliai suprastą SP ir DP sprendimą įtvirtins nuosekli kritinė analitikos–hermeneutikos kontroversijoje artikuliuotų nuostatų inventorizacija ir „arheologija“, leidžianti deramai atsižvelgti į istorinius, psichologinius, formalius, semantinius, komunikacinius, etc. žmogiškosios pažintinės veiklos aspektus. Būtent tokios retrospektyvios kritinės inventorizacijos link ir pakrypo XX a. pabaigos filosofinis diskursas (tokia tendencija išryškėjo jau pirmaisiais pokario dešimtmečiais). Radikaliausia šios inventorizacijos forma – globalinė modernybės „dekonstrukcija“, kuri, dar prieš pradėdama radikalų istoriografinį „pertvarkymą“, iš anksto „žino“, kad bazinės moderniojo mąstymo nuostatos esti netvarios ir nepakankamai pagrįstos. Šios postmoderniosios dekonstrukcijos būdas – kruopščiai atrinkti tokius klausimus ir sprendimus, kurių istorinė-etimologinė analizė liudytų (tiksliau – parodytų) juose slypinčių pamatinių prielaidų trapumą ar net bergždumą.

Net ir vengiant radikaliosios dekonstrukcijos užsimojimo, retrospektyviai rekonstruota analitinės ir hermeneutinės filosofijos kontroversijos istorija pasiro-

do esanti perėjimo nuo jų netiesioginės kontroversijos į tiesioginę konvergenciją istorija. Iš pradžių ši kontroversija matoma kaip netiesioginė, nes, nagrinėjant XVII–XVIII amžiaus filosofiją, kurioje nebuvo *explicite* suformuluota nei SP ir DP, nei juo labiau jų priešprieša, retrospektyviai išryškinti bendrą „kalbamąjį dalyką“ galėjo tik pačios retrospektyvios analizės padiktotas išpėjimas ar „demaskavimas“. Istorizmo principo padiktuoto priekaišto, kad kartu nepagrįstai „sumoderninama“ ir „suaktualinama“ istorinė medžiaga brutaliai iškraipant nagrinėjamą filosofinę historiografiją, pavyksta išvengti tik tiek, kiek pripažįstamas retrospektyvųjų tyrimą įgalinančių prielaidų korektiškumas. Galimas daktas, tradicinis („iki-hermeneutiškai filosofinis“) istorizmas teisus: gal anuomet iš tiesų turėti galvoje visai kiti, šiandieną jau nebeaktualūs ir net sunkiai suprantami dalykai. Tačiau žvelgiant nūdieniškai, kaip tik jie „atsakingi“ už esamą SP ir DP koreliacijos būklę bei prasmę, o jeigu taip, tuomet toks „sumoderninimas“ ir „iškraipymas“ pateisintinas.

Nuo XIX amžiaus prasideda tiesioginės konfrontacijos etapas, kurį XX a. antrosios pusės diskursas pakreipia tiesioginės konvergencijos link. Būtent tuomet *explicite* suformuluojama ir SP, ir DP. Jeigu iš pradžių analitikos–hermeneutikos polemika buvo radikalus ginčas, primenantis dviejų priešingų monologų kaktomušą, tai vėliau, vykstant analitikos „postpozityvėjimui“, jis vis labiau panašėjo į šių dviejų savarankiškų monologų sutartinę. SP ir DP kontroversijos dialogiškumas stiprėjo ne tik vieningai pripažįstant pamatinę kognityvinės veiklos ir jos rezultatų kalbiškumą, bet ir jų principinį homogeniškumą. Panašu, kad žinojimo (*par excellence* mokslinio) kaip homogeniškos visumos suvokimą, paveldėtą iš kritinio Ernsto Macho ir Richardo Avenariuso pozityvizmo ir įkūnytą „vieningo mokslų“ (*Unity of Science*) principu, analitinė

filosofija stengėsi išlaikyti ir vėlyvosiose savo raidos fazėse. Hermeneutika taip pat niekuomet neabejojo pamatine supratimo vyksmo homogenija, tačiau čia alternatyvus mokslinis pažinimas iš pradžių laikytas akivaizdžiu dalyku. Iš esmės jis buvo „dekonstruotas“ tik XX a. trečiajame dešimtmetyje, ontologinėje Martino Heideggerio hermeneutikoje.

Pažinimo ir žinojimo homogenija išlaikoma net ir tarus, kad universaliai suprastas kalbiškumas gali įgauti du nebendramačius pavidalus, t.y. tarsi vėl sugražinus buvusį kontroversijos radikalumą, tačiau ši kartą – jau į bendrą, unifikuotą tyrinėjimo erdvę, kaip tai buvo padaryta Rorty koncepcijoje (12). Atrodo, kad buvęs analitikos ir hermeneutikos, taigi ir SP ir DP priešiškus čia „įveikiamas“ pavertus šiuos du problematikos klodus nors ir „tik“ nebendramačiais, bet *ne* nesuderinamais.

Pamatinę pažintinės veiklos homogeniją kaip jos vienumo garantą artikuluoja įvairiausių šių veiklą paveikiančių ir joje dalyvaujančių faktorių tarpusavio susietis ir jų buvimas kartu. Pažintinės veiklos kalbiškumas savo ruožtu būtinai traktuojamas kaip komunikacijos, interpretacijos ir istorinio sąlygotumo sekmuo ir pavidas. O metodologinis dvasios ir tikslųjų mokslų dualizmas, anuomet penėjęs SP ir DP kontroversijos radikalumą, čia sušvelninamas nuosekliai kontekstualizuojant bet kokį episteminių judesį. SP ir DP aptarties kelrodžiu tampa postuluojamas epistemologijos priklausymas nuo istorinio, socialinio, kultūrinio, politinio, etc. konteksto. Net ir loginis–filosofinis tikslųjų mokslų žinojimo struktūros tyrimas čia praranda savo metodologinio grynumo skastybę – net ir jis priverčiamas atsižvelgti į istorinio atsitiktinumo ir būtinumo žaismą.

Tuo būdu ir SP, ir DP tampa iš esmės suvienodintos, o jų episteminis statusas sulygintas. Abi jos priverstos skleistis

bendresniame probleminiame horizonte, skirtingai išreiškdamos jo turinį. Apskritai XX amžiaus *fin de siècle* filosofinis diskursas yra tvirtai vedamas jau kelis šimtmečius apmąstomais istorinės žiūros takais, kuriuos lemtingai „atrado“ romantizmas. Juk įvairių pažintinės veiklos formų atsiradimo ir funkcionavimo pagrindas, konstituojantis visas episteminio, emocinio ir apskritai kasdienio veikimo ir buvimo sritis, išvelgiamas istoriniame (pirmiausia socialiniame, politiniame ir kultūriniame) žmogiškosios būties baigtinume, t.y. laikiškajame žmogiškąją sąmonę ir savimonės laisvę ribojančiame čia-dabar-ir-šitaip išibūtinime. Taip tiek

SP, tiek ir DP analizė transformuojama į universalią epistemologinės problematikos dekonstrukciją, kuri įvykdoma atskleidžiant pačias bendriausias jų formuluotę įgalinusias moderniosios metafizikos prielaidas. Iš SP ir DP tuo būdu atimamos ne tik savo autonomijos, bet ir specifikos.

Todėl adekvati, kiek tai apskritai įmanoma, teorija, sprendžianti analitikos–hermeneutikos kontroversijos istorijos artikuliuotą problematiką, turi būti papildyta ypatingos *metafilosofinės* problematikos aptartimi, t.y. *būtina klausti, koku pagrindu, ar ir kaip įmanoma visa apimanti filosofinė filosofinės problematikos kritika.*

LITERATŪRA

1. Bacon F. *Cogitata et Visa, 1607* // The Works of Francis Bacon. London, 1905.
2. Droysen J.G. *Grundriss der Historik* // J.G.Droysen. *Historik*. 1971.
3. Carnap R. *Der logische Aufbau der Welt*. Berlin-Schlachtensee, Weltkreis-Verlag, 1928.
4. Copleston F. *A History of Philosophy*. Vol.4. New York, Image Books, 1963.
5. Cottingham J. *The Rationalists*. Oxford, OUP, 1988.
6. Gadamer H.G. *Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Tübingen, 1960.
7. Mann M. *Nation-States in Europe and Other Continents: Diversifying, Developing, Not Dying* // *Daedalus*. Summer 1993. Vol.122. Nr.3.
8. Mises R. von. *Positivism, a Study in Human Understanding*. New York, Dover Publications, 1968.
9. Oakeshott M. *On human conduct*. Oxford, Clarendon Press, 1991.
10. Oakeshott M. *Experience and its Modes*. Cambridge, 1993.
11. Reichenbach H. *Selected writings, 1909–1953*. Dordrecht, Holland; Boston, D.Reidel Pub. Co. 1978 (2 v.).
12. Rorty R. *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton, UP, 1979.
13. Rorty R. *Contingency, Irony, and Solidarity*. Cambridge, CUP, 1979.
14. Schlick M. *Gesammelte Aufsätze; 1926–1936*. Hildesheim, G.Olms, 1969.
15. Tyler S. *The Unspeakable: Discourse, Dialogue, and Rhetoric in the Postmodern World*. Madison, Univ. of Wisconsin Press, 1987.
16. Woolhouse R.S. *The Empiricists*. Oxford, OUP, 1988.
17. Павлѐнис Р.И. *Проблема смысла: Современный логико-философский анализ языка*. Москва, Мысль, 1983.

Gauta 2004 10 19
 Parengta 2004 11 29

Marius Povilas ŠAULAUSKAS

RETROSPECTING ANALYTIC/HERMENEUTIC CONTROVERSY

A b s t r a c t

The article argues, *first*, that the analytic/hermeneutic controversy is a continuance of the modernity's debate between rationalism and empiricism, while contemporary attempts to reinterpret these basic methodological approaches under subsuming postmodern vocabulary also revoice their predecessor, Kantian project of transcendental idealism. Therefore, postmodern discourse first of all stands as a persistence of bipolar modern epistemology and, by the same token, of analytic/hermeneutic controversy. *Second*, the central question of hermeneutics of how to properly cope with specifically human world of meaning, the problem of understanding, has

its analytical counterpart, the central question of analytic philosophy of how to delineate the proper epistemological borders separating natural and human universe, the problem of demarcation. Thus the retrospect of analytic/hermeneutic controversy unfolds as a history of twofold articulation of the topography of different kinds of knowledge and their epistemic value. *Third*, an adequate retrospection of analytic/hermeneutic controversy endemically entails and is underpinned by the metaphilosophical problematics, focused on the question of the specificity, limits and demarcation lines of the philosophical discourse itself.